

I

СТРАШНЕ ВЕСІЛЛЯ

Не знаєш ранком,
Що буде вечерком.

Народна приповідка.

I

Було то в гарячий літний вечір 1518 р. Золота велика звізда дня помалу заходила в найбільший став Поділля, що в блискучім озері світла лагідно шелестів м'якими хвилями води. Вона мов цариця лагодилася до сну на своїм м'якким, пурпуровім ложі. За ставом видніли темні окопи й білі стіни Рогатина та спокійна лента тихої річки Липи.

В такий час із-за синьої смуги ліса показалися чотири вози на порошнім шляху, що провадив зі Львова до Рогатина. На них їхали весільні гості. То старий Дропан, львівський купець, їхав з сім'єю в Рогатин, женити свого одинака Стефана з дочкою о. Луки Лісовського — пароха при церкві св. Духа, на передмістю Рогатина.

Молодий Стефан Дропан, що вже від двох літ любився в Настуні Лісовській, не пам'ятався з весільної радості. Він більшу часть дороги йшов попри вози, хоч з нього сміялися, що й так скорше не буде на місці.

— Не спішися, бо й так не знати ранком, що буде вечерком, — говорив йому батько, що вже переняв цю улюблену приповідку від свого свата, батька Настуні, який часом приїздив до свого брата, що був священником при церкві св. Юра у Львові. Але Стефан то випереджував вози, то оставав позаду, щоби свобідніше віддаватися своїм мріям про щастя. І не бачив і не чув нічого, прич своєї дівчини коло себе, хоч її не було тут. Не бачив ні синявої шати шалвій, ні смілок у тінистих місцях лісів, які переїздили, не бачив золотистої імлі беріз, ні пахучої м'яти, ні гнучкого ломиносу, ні яглиці, ні жовто-червоної дівини, ні холодку, ні копитника-стародуба, хоч ішов по них.

— Йому тепер цвіте папороть... — говорили про нього весільні гості, прихильно сміючись.

А в його серці цвіла й пахла любов.

Він раз у раз згадував, як вона починалася і як перший раз побачив Настуню на подвір'ю церкви св. Юра у Львові. Відтоді життя було для нього одною смугою світла, запаху й музики. І боротьби. Батько не дуже був за цим, щоб він женився з попадяркою. Мав для нього на приміті багату дочку свого спільника в торгівлі. А й сім'я Настуні, яка належала до старих священничих родів, дивилася нерадо на її подружжя з сином «крамаря». Подобалося їй його багатство. Відпихало те, що він «крамар». Але кінець кінців якось погодилися.

Як же далеко було молодому Стефанові до міста, що вже видніло перед ним, і до невеличкого дому на березі тихої Липи біля церковці св. Духа.

II

А там ждали на них, бо все було приготоване до весілля. Весільні гості з'їхалися вже й гамірно було від молоді і старших.

Брат хазяїна о. Іоан Лісовський найдовше опирався подружжю Настуні зі Стефаном. Бо між церквою св. Юра й сім'єю Дропанів провадився довгий судовий спір за якийсь ґрунт, і о. Іоан недобре думав про старого Дропана. Тай тепер виїхав скорше зі Львова, щоб не їхати разом з «безбожним крамарем», котрий провадив судові спори з домом Божим. І крім того урядив ще одну демонстрацію, — він хотів бути на вінчанню своєї братаниці. Але не хотів, щоб старий Дропан міг чванитися, що він, о. Іоан, приїхав нарочно на те весілля! Для того вишукав собі якісь церковні діла у львівського Владики до Кам'янця на Поділлі, щоб тільки буцімто по дорозі бути на весіллю братаниці. Це розголосив іще у Львові.

Тепер сидів зі своїм братом і з ігуменом недалекого василіянського монастиря в Чернчу, о. Теодозієм, в садку біля парохіяльного дому, при деревлянім столу, в тіні лип. Перед ними стояли три глиняні горнятка, глечик кислого молока, хліб і масло.

— Їж і оповідай, що нового, — говорив до нього о. Лука.

— Від чого тут починати? — журився о. Іоан.

— Від справи нашої Церкви, — сказав поважно ігумен Теодозій.

— Авжеж, — відповів о. Іоан.

Хвилину подумав, взяв шматок житнього хліба, на-смарував маслом і, поклавши його знов на деревляну тарілку, почав:

— Нашу святу церкву до решти розорили й одоліли латинські гієрархи та й панують над нею. А наші крамарі ще й собі шарпають її, — не стерпів, щоб не додати.

— І врата адові не одоліють її, — замітив побожно ігумен Теодозій.

— Так, так, — відповів о. Іоан. — Але щораз більше важко стає дихати. Гордість, лакіметство, нечистоту, обжирство й пиянство — всі без винятку гріхи головні бачимо у чужих. А мимо того панують вони над нашою церквою. І Господь не виводить її з чужого ярма!..

Львівський священник гірко усміхнувся. На се сказав о. Теодозій:

— Бо й ми не без гріхів. Особенно нищить нас оден головний гріх. Це лінивство. Із-за нього ми так покутуємо. Бував я в світі, між чужими людьми, бував у Єрусалимі, і в Антіохії, й на Святій горі Афонській. Але ніде не бачив, щоб інші люде так мало прикладалися до книг, як наші. І тому вони не уміють боронити своєї церкви перед нападами ворогів!

— Ти все своє, отче ігумене, — замітив о. Лука. — А я тобі не раз казав і тепер кажу, що воно троха так, а троха інакше. Бо де тих книг взяти? І за що купити? Га? За що?! А ще до того жонатому священникові в нинішних дорогих часах! Церковні землі загарбали старости й ксеєндзи. Татарські напади дихати не дають. І ніхто ними не журиться! Якось сього року ще не було їх тут. Але слухи про них уже йдуть. Селянин зубожів і раз у раз дальше убожіє. Міщанство теж, бо шляхта бере торгівлю в свої руки, хоч кричить, що це їй «не до гонору». А наших священників вже тут і там навіть на панщину гонять! І де їм голова до книг?!

Настала прикра мовчанка. Отець Іоан, що мав їхати до Кам'янця, занепокоївся на вістку, що є вже слухи про небезпеку. Але подумав, що брат, як знає щось більше про се, то скаже йому перед відїздом.

А о. Лука відітхнув і говорив дальше:

— От возміть на приклад мене! Кажуть, що віддаю дочку за багача. Але голої її не можу віддати. А кілька

мене коштує це весілля? Оден локоть атласу 20 грошей, а фаландашу 35. І в що її одягти? І за що?

Знов помовчав і тягнув, бо перед братом і своїм приятелем ігуменом не мав таємниць:

— А що коштує весілля! Навіть така дурна шука коштує 2 гроші, короп ще більше, гарнець вина 40 грошей, фунт шафрану 70, камінь цукру 150, а камінь перцю 300! А де байберка, а брокатові кафтани, а кіндяк, а чинкатори? Бо й я тай моя жінка мусимо якось завтра виглядати бодай попри людей! Ви, отче ігумене, маєте одну реверенду й не турбуєтеся тим всім!

— Ти щось, як крамар, розговорився, — замітив брат. — Аж так скоро відбилося на тобі нове посвоячення?

— Вибачайте, — сказав о. Лука. — Але якби вам так уже від місяця жінка про ніщо інше не говорила, як про потрібні їй адамашки й фаландаші, то й ви так сим накіпіли б, що мусіли б перед кимсь пожалітися!

— От, дякуй Богу, що одну дочку маєш та й тої позбудешся завтра, — сказав брат.

— Таж дякую, — відповів о. Лука. — Але чого ти так завзято хотів її випхати за якогось убогого чоловіка? Щоби клепала біду, як клепле її батько? Га?

На те сказав ігумен:

— Гнівайтесь, або як собі хочете, а я вам правду скажу! Не будь у нас родин — і журби за весілля та придане, та фаландаші, та й байберки, та всю ту мірську суету, — то й боротьбу з латинством ми видержали б! А земельки наша церква ще від князів наших і народу має стільки, що будуть ще сотки літ брати і вистарчить для нас! Тут не в сім діло, а в тім, що ми до боротьби з латинством не маємо тої зброї, котру має воно! Правду кажу, як все, але ви її не хочете бачити!

Тут ігумен звернувся до хазяїна дому і з жалем сказав:

— Нехай Бог дасть щастя дитині твоїй на тім шляху, на який вона ступає. Але чи не більше богоугодне діло

зробила б вона, якби так пішла в монахині? Ой прида-
лася б та дитина нашій гоненій церкві. Бо має великий
розум. Та ви даєте її тому, котрого не любите! Мало ма-
ємо ми монахинь зі священничих родів наших та з пан-
ських. А у ляхів навіть магнати за честь собі мають, коли
з їх роду в монастир піде панна. Ось чим вони нас побива-
ють! І тому народ їх так шанує їх костел, бо пошану від
верхів до костела бачить. А ми до сладостей мірських як
мухи до патоки липнемо! Та й така нас і доля в тих сла-
достях жде. В гіркість обертається сладість мірська. По-
рохнявіє сила наша, і миршавіє наш нарід, а поратунку
нізвідки!

Ситуація зробилася страшно прикра. Але ігумен не
звертав на се найменшої уваги і говорив далше:

— Давав той народ на церкву нашу, дає і буде давати!
Але рідко це трафиться, щоб було кому правити тим, що
він дає! І народ се бачить, бо ще зовсім не осліп. Та й не
тільки наш народ бачить, але й сусіди бачать се. Та й бе-
руть, що хочуть. Бо як не брати? Звалювати всю вину на
ворогів — се пуста пісонька. Бо правдою єсть, що і вони
були б у нашій церкві, якби ми самі та інакше дбали за
неї. Ось де правда! І не минути нам Божої кари за те, що
і правду закриваємо! Ніхто не мине тої кари. Прийде, бо
ми її звиваємо не віднині!

Брат о. Луки вже отвирав уста, щоб відповісти. Але
перед ворітьми заскрипіли вози Дропана, й весільне то-
варство почало вискакувати з них і прямувати в сад.

III

Дерева в саду немов занялися червенню, й немов
червоний пожар обняв сад і церковцю св. Духа,
що й досі стоїть на тім самім місці, і парохіяльний дім
при ній, і тиху ленту Липи, і великий став, і лани золо-
тої зрілої пшениці, що усміхалася до неба синіми кві-

тами волошки й немов очікувала на серп. Всі присутні подивилися неспокійно на небо, лякаючись заграви. Але вона горіла на заході.

В кривавім блеску конаючого дня надходив молодий Стефан Дропан зі своїм щастям у душі. Він очима живо шукав своєї Настуні. Знайшов її в садку, в товаристві двох подруг, дуже зацікавлену розмовою про щось.

— Над чим так радите? — запитав весело, підбігаючи до своєї судженої.

— Не скажемо! — відповіла за неї її подруга Ірина.

— Не можемо сказати, — поправила її Настуня.

— Завтра довідаєтесь! — докинула друга дівчина.

— Та скажіть, скажіть, — просив м'яким голосом Стефан.

Дівчата давалися просити.

Нарешті Настуня, переглянувшись очима зі своїми подругами, втаємничила Стефана: Ірина замовила ворожку циганку, щоб перед тим вінчанням виворожила їй будучність!

— Тільки батькові про це ні словечка, бо дуже гнівалися б! — сказала Настуня. Стефан прирік мовчати.

IV

Старий Дропан і його жена привіталися по звичаю з панотцями й він відразу почав:

— Господи! Як же здирали нас по дорозі! Всего десять миль уїхали ми, а платили і мостове, і гробельне, і перевозове, і пашне, і ярмарочне, і торгове, і помірне, і штукове, і від повних возів, і від порожніх, і на обидві руки, і на одну! Драча й лупежество такі, що й під турком не гірше!

— Хто їде на весілля, той не торгує, — не стерпів о. Іоан, щоб не вколоти старого Дропана. Але той не був з тих, що наставляють і другу ланиту. З місця відтявся:

— Не знати, панотче, що більше богоугодне: чи по дорозі на весілля робити діло, яке трапиться, чи їхати за ділом і по дорозі вступати на весілля...

Поважна жена старого Дропана подивилася на нього з закидом, о. Лука усміхнувся, о. Іоан не відповів нічого.

Старших весільних гостей запросив о. Лука, відітхнути поки що в садку. А молодші щезли. Найскорше щез Стефан Дропан. Пішов шукати за Настунею і привітатися з її матір'ю.

Отець Лука вийшов до коней не тільки як хазяїн, але й як знавець. В гарного коня любив вдивлятися як в образ. А розумівся на конях так, що тільки оком кинув, і вже знав їм вартість і ціну.

Молодий Стефан знайшов Настуню в крузі подруг, котрі товпилися на другім кінці подвір'я біля молодой циганки, що хотіла ворожити молодій. Якась тітка Настуні горячо противилася тому, кажучи, що перед самим весіллям не годиться. А Настуня весело напиралася, кажучи раз у раз:

— Тіточко! Адже Бозя могутніша від ворожки!

— Так, так! — підтягали за нею її подруги, а найбільше її приятелька Ірина. — Що Бозя дадуть, те й буде!

Стефан сягнув у карман і знебачки сипнув на ворожку жменю дрібних грошей. Се рішило справу. Настуня кинулася радісно до нього і взяла його за руку. А ворожка, що зараз визбирала часть грошей, вхопила її за ліву руку й почала вдивлятися в неї. Тітка вже не противилася, в напруженню очікуючи.

Ломаною бесідою почала циганка говорити, дивлячись то в обличчя, то в долоню Настуні:

— Твоя чоловік багата, ах, яка багата. Дуже багата!..

— Ото виворожила! — сказала одна з подруг.

— Та все ми всі знаємо! — докинула друга і глянула на Стефана.

Він спустив очі й увесь запаленів. А ворожка говорила даліше:

— В перлах і фарарах ходити будеш... І адамашки під ногами будеш, а горючий камінь у волосся твоїм, а біленькі шовки на ніженьках твоїх, а червона кровця на рученьках твоїх... Ладан і кубеба у кімнатах твоїх... А їсти будеш дорогий цинамон, а пити будеш солодкі сорбети... А мати будеш двох синів, як Ева... і два весілля, а одного мужа!...

— Ха-ха-ха! — засміялися подруги.

— Тіточко, тіточко! Аж два весілля і одного мужа! Як же се?

Тітка Катерина відповіла: «От верзе!». Підняла праву руку над молодятами й поважно перехрестила їх. Стефан весь час журився тим, відкіля він возьме аж таких багатств.

Циганка вдивлялася досі спокійно й немов з насолодою в біленьку рученьку Настуні. Нараз, немов збентежена сміхом дівчат, що перервали їй ворожіння, дуже споважніла й інакшим, суворішим тоном голосила свою ворожбу:

— Далека дорога без мостів, без шляхів... По чорнобиллю, по твердім корінню... де цвітуть шалвії і божії ручки... де сон-трава синіє... де горить горицвіт... де повзе дур-зілля й перекотиполе... перекотипол-ле... перекотипол-л-ле!..

Урвала, немов в екстазі, захлистуючись, як від води, і кинулася на землю збирати решту розсипаних грошей. Потім глянула глибоко в очі молодій і, навіть не звернувши уваги на Стефана, поспішно відійшла. Оглянулася ще кілька разів за Настунею і зникла за ворітьми.

Всім, що остали, зробилося по її відході якось ніяково. Стара тітка Катерина заговорила:

— То, діти, все так ворожать дівчатам перед вінчанням, що буде багата, дуже багата, що поїде в дорогу, далеку дорогу, що матиме синів, що буде їй і весело, і сумно, от як у життю буває.

Настуня на те усміхнулася й заспівала:

Ой втоптана доріженька,
Посипана маком!
Та чи гаразд мені буде
За тим одинаком?...

І незначно притулилася до Стефана. Її веселість уділилася й йому. Він заяснів на обличчі й відповів їй веселим тоном:

Ой втоптана доріженька
Горі мочарами!
А хто її так втоптав,
Любко, вечорами?...

— Ти, ти, ти! — сказала приязно Настуня й повела його до матері.

За ними барвистою струєю ринула молодь в кімнати, бо надходила ніч.

V

А мала се бути остання ніч Настуні в її ріднім домі і — одна з останніх на рідній землі.

Вона немов прочувала се. І якось докладно оглядала свою скромну, дівочу кімнатку, одиноке вікно котрої виходило на луг над Липою. Переглянула ще раз свій слюбний одяг і свої річі, які мала забрати до Львова. Деякі відкладала, щоб забрати їх при слідуючій побуті в Рогатині. Між відложеними річами були й дві повісті, які перечитала найменше двадцять разів: «Повѣсть о Китоврасѣ» і «Повѣсть дивна о царѣ Соломонѣ.»

Заснула пізно і тільки півсном. І снилось їй, як хтось співав уривки весільних пісень:

Благослови, Боженьку,
Першу дороженьку!
Ми йдемо на барвінок,
Настуненці на вінок...
Зіленька насадила
Тонкого, високого,
Листоньку широкого...

Хоч Настя була веселої вдачі, але ся переломова хвиля в її життю настроювала її так поважно, що встала як у паморозі. Якась неозначена дрож роскоші й страху, дивної боязні перед чимсь невідомим наповняла все її ество. Рух весільних гостей ще збільшував її неспокій.

Успокоїлася аж перед самим виходом з дому до церкви, коли вже була зовсім одягнена до шлюбу.

Вінчати молодят мав о. Іоан, стрик Настуні зі Львова.

Вже було з полудня, як вийшли з дому й попрямували до церковці св. Духа.

В хвилі, коли Настуня з друзбами станула на першому деревлянім східці церкви, сталося щось страшне. Що саме сталося, в першій хвилі ніхто з учасників весілля не здавав собі справи.

Вони тільки почули оподалік крики.

Уривані, проразливі крики.

Всі занепокоїлися й заметушилися. Та й почали інстинктивно оглядатися за місцем укриття. Втім скричав хтось:

— Татаре йдуть!

— Алла-гу! — залунали дикі крики вже в улиці і з боків. Весілля вмить розлетілося серед страшного переполоху. Кожний скавав, куди міг. Хто в сад, хто між будинки, хто в шуварі недалекої річки Липи.

Настуня вискочила з-між своїх друзбів і хопилася свого судженого. Хвильку обоє стояли перед отвореною

й освітленою церквою, мов задеревілі. На хвильку пустилися йти в церкву, мов під опіку св. Духа. А потому вибігли й пустилися бігти в сад.

Але вулиця була вже заповнена татарськими їздцями. Вони з диким криком перли наперед. Густі гриви й хвости їх негарних коней, «бакематів», досягали землі. Багато весільних гостей було вже в їх руках — на арканах. На обolonю за садом теж видно було татар, що уганялися за поодинокими людьми то на конях, то пішки. Рев худоби долітав з цілого передмістя. Тут і там блимала пожежа. То татаре підпалювали виграбовані доми передмість Рогатина.

Міста ще не мали в руках. Там лагодилися до оборони. Чути було грання труб і биття в дзвони, мов на пожар.

Під навалом жаху Настуня зімліла і в своїй білій слюбній сукні з вінком на голові впала на порошній дорозі. А Стефан прикляк біля неї...

І світ затьмився обоїм.